

Η φιλοσοφία ως προϋπόθεση για την ευδαιμονία

ΚΕΙΜΕΝΟ ΑΝΑΦΟΡΑΣ ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ, Επιστολή στον Μενοικέα, 122

ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ	ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	
Μήτε μελλέτω τις φιλοσοφεῖν ὦν νέος, μήτε κοπιᾶτω φιλοσοφῶν ὑπάρχων γέρων· οὐδεὶς γὰρ ἔστιν οὔτε ἄωρος οὔτε πάρωρος πρὸς τὸ κατὰ ψυχὴν ὑγιαῖνον.	Ας μην αναβάλλει κανείς να φιλοσοφεί, όταν είναι νέος κι ας μη κουράζεται να φιλοσοφεί, όταν είναι γέρος· γιατί κανείς δε είναι ούτε ανώριμος ούτε υπερώριμος για να επιδιώξει αυτό που συνιστά ψυχική υγεία/ για να επιδιώξει την υγεία της ψυχής.	Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΔΕΝ ΕΧΕΙ ΗΛΙΚΙΑΚΟΥΣ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΥΣ 1. Πώς πρέπει να αντιμετωπίζει κάθε ηλικιακή ομάδα τη φιλοσοφία; 2. Ποια η σχέση της φιλοσοφίας με την ψυχή;
Ὅ δὲ λέγων ἢ μήπω ὑπάρχειν ὥραν τοῦ φιλοσοφεῖν ἢ παρεληλυθέναι τὴν ὥραν, ἔστιν ὅμοιος τῷ λέγοντι πρὸς εὐδαιμονίαν ἢ μήπω παρῆναι τὴν ὥραν ἢ μηκέτι εἶναι.	Ὅποιος βέβαια λέει ἢ ὅτι δεν <u>εἶναι</u> / <u>ἤρθε</u> ἀκόμη <u>η</u> <u>κατάλληλη</u> <u>ώρα</u> / <u>ο</u> <u>καιρὸς</u> για να φιλοσοφεί ἢ ὅτι ἔχει περάσει η κατάλληλη ώρα, μοιάζει με αὐτὸν που λέει για την ευτυχία ἢ ὅτι δεν είναι ἀκόμη η κατάλληλη ώρα ἢ ὅτι δεν είναι πια (η κατάλληλη ώρα).	Η ΑΡΝΗΣΗ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΙΣΟΔΥΝΑΜΕΙ ΜΕ ΑΡΝΗΣΗ ΤΗΣ ΕΥΤΥΧΙΑΣ 3. Ποια η σχέση της φιλοσοφίας με την ευδαιμονία; 4. Υπάρχει κατάλληλη ώρα για την ενασχόληση με τη φιλοσοφία;
Ὡστε φιλοσοφητέον καὶ νέω καὶ γέροντι, τῷ μὲν ὅπως γηράσκων νεάζῃ τοῖς ἀγαθοῖς διὰ τὴν χάριν τῶν γεγονότων,	Επομένως, πρέπει να φιλοσοφεί και ο νέος και ο γέρος, ο ένας, με σκοπό, καθὼς γερνά, να αισθάνεται νέος με τα αγαθὰ ἐξαιτίας της ευγνωμοσύνης για ὅσα ἔχουν γίνει,	Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΣΤΗΝ ΚΑΘΕ ΗΛΙΚΙΑ 5. Τι κερδίζουν οι νέοι φιλοσοφώντας;
τῷ δὲ ὅπως ἢ νέος ἅμα καὶ παλαιὸς διὰ τὴν ἀφορίαν τῶν μελλόντων.	κι ο ἄλλος (πρέπει να φιλοσοφεί) με σκοπό να είναι ταυτόχρονα και νέος και ηλικιωμένος ἐξαιτίας της ἑλλειψης φόβου για ὅσα πρόκειται να γίνουν.	6. Τι κερδίζουν οι γέροι φιλοσοφώντας;
Χρὴ οὖν μελετᾶν τὰ ποιοῦντα τὴν εὐδαιμονίαν, εἴπερ παρούσης μὲν αὐτῆς πάντα ἔχομεν, ἀπούσης δὲ πάντα πράττομεν εἰς τὸ ταύτην ἔχειν.	Πρέπει, λοιπόν, να στοχαζόμαστε αὐτὰ που φέρνουν την ευτυχία, εφόσον, όταν υπάρχει αυτή, τα ἔχουμε ὅλα, ἐνὼ ὅταν απουσιάζει, κάνουμε τα πάντα για να την αποκτήσουμε.	Η ΛΕΞΙΑ ΤΗΣ ΕΥΤΥΧΙΑΣ 7. Γιατί είναι ἀνάγκη να στοχάζεται ο ἄνθρωπος για ὅσα φέρνουν την ευτυχία;

ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΑ ΚΑΙ ΟΜΟΡΡΙΖΑ ΣΤΗ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Λέγων < λέγω: Το ρήμα λέγω έχει και τα εξής θέματα: λεγ-, και **Φερ** – **πχ:** **Φερ** – και με μετάθεση **Φρε-** > **Fe** - **Φρε** – **κα** > **Fe-Φρη-κα** > **εἶρηκα**. **π.χ:** **Φρε-θήσομαι** με τροπή του **-F-** σε

δασειά και έκταση του -ε- σε -η- >ρήθήσομαι.χ: ἐ - Ερέ -θην με αφομοίωση του -F- σε ρ >έρρέθην και με έκταση του -ε- σε -η- έρρήθην: αδολέσχος, αναντίλειτος, αντιρρησίας, απόρρητος, γεωλόγος, έπος, λεκτικός, λέξη, λεξικό, λέσχη, λογάς, λογικός, λόγος, λογύδριο, ορθοεπής, ρήμα, ρήση, ρήτορας, ρητός, ρήτρα, φιλόλογος.

φιλοσοφεῖν < φιλοσοφω: φιλοσοφία, φιλοσόφημα, δοκησίσοφος, πάνσοφος, φιλί, φιλία, φιλικός, φιλαθλος, φιλαλήθεια, σοφία, σοφίζομαι, σοφιστεία κ.ά.

ὑπάρχειν < ὑπάρχειν: αρχαίζω, αρχαίος, αρχάριος, αρχαιότητα αρχείο, αρχή, αρχιπέλαγος, αρχάγγελος, αρχέγονος, αρχαιρεσία,, αρχιτέκτονας, γενάρχης, δημαρχείο, ληξίαρχος, αναρχία, απαρχές, επαρχία κ.ά

παρελθλυθλέναι < παρέρχομαι (πάρειμι): ερχομός, προέλευση, διέλευση, προσηλυτισμός, ιταμός, ισθμός, εισιτήριο, ανεξίτηλος, προσιτός, απρόσιτος κ.ά.

ἐστίν, παρῆναι, εἶναι: ανούσιος, εξουσιαστικός, εσθλός, ετυμολογία, ετυμολογικός, έτυμον, ουσία, ουσιαστικός, ουσιώδης, παρόν, παροντικός, παρουσιαστικό.

χρή: χρεία, χρέος, υποχρέωση, χρησμός, αχρείος, εξαχρείωση, χρεοκοπία, χρεωστικό, χρεολύσιο, χρησιμοδότηση κ.ά.

πράττομεν < πράττω: άπρακτος, εμπράγματος, πολυπράγμων, πράγμα, πραγματικός, πραγματογνώμονας, πραγματογνωμοσύνη, πραγματογνωσία, πρακτικό, πράξη, πραξινόπημα.

Ερμηνευτικά σχόλια

Α. Η επιστολή του Επίκουρου στον Μενοικέα

Ο Επίκουρος (341–270 π.Χ.)είχε φιλοσοφική σχολή στην Αθήνα, τον Κήπο, και συγχρόνως διέδιδε τη φιλοσοφία του μέσω επιστολών. Σώζονται ανέριαιες τρεις από τις επιστολές του. Και οι τρεις επιστολές έχουν διδακτικό χαρακτήρα. Το Κείμενο Αναφοράς είναι η α' παράγραφος από την Επιστολή στον Μενοικέα (μαθητή του Επίκουρου). Η Επιστολή στον Μενοικέα είναι στην ουσία ένας προτρεπτικός λόγος. **Ο Επίκουρος προτρέπει τον Μενοικέα να ασκήσει τη φιλοσοφία.**

Στην πραγματικότητα, όμως, «ο προτρεπτικός αυτός προς τη φιλοσοφία είναι, μάλλον για πρώτη φορά στην ιστορία της φιλοσοφίας, μια ανοιχτή πρόσκληση σε όλους τους ανθρώπους: νέους και γέροντες πρώτα, αλλά - μπορεί κάποιος να συμπληρώσει με βάση τα όσα γνωρίζουμε- και προς άνδρες και γυναίκες, ελεύθερους και δούλους, μορφωμένους και αμόρφωτους, πλούσιους και φτωχούς. Ίσως η μόνη διάκριση που υφίσταται να είναι ανάμεσα σε αυτούς που επιθυμούν να φιλοσοφήσουν και σε εκείνους που δεν επιθυμούν.Ωστόσο, και οι τελευταίοι, αν ακούσουν την αληθινή (δηλ. την επικούρεια) φιλοσοφία και τον σκοπό της, θα προστρέξουν στο κάλεσμά της»¹.

Πώς αντιλαμβάνεται, όμως ο Επίκουρος τη φιλοσοφία; Καταρχάς όχι ως απλή θεωρητική γνώση αλλά ως ένα τρόπο ζωής. Αυτός ο φιλοσοφημένος τρόπος ζωής μπορεί να οδηγήσει τον άνθρωπο στην **εὐδαιμονία**, η οποία αποτελεί και στην επικούρεια διδασκαλία τον απώτερο στόχο του ανθρώπου, **το τέλος της ζωής του**.

Η ψυχική οδύνη, ο σωματικός πόνος και η συνακόλουθη ταραχή της ψυχής είναι για τον Επίκουρο παγίδες που απειλούν την ηρεμία του ανθρώπου και ακυρώνουν την εὐδαιμονία, την ευτυχία του. Αλλά **ο φιλοσοφημένος τρόπος ζωής λειτουργεί ως θεραπεία μιας ζωής που ασθενεί· η ευτυχία είναι αποκατάσταση της χαμένης υγείας και η φιλοσοφία θα οδηγήσει προς αυτήν λειτουργώντας ιαματικά**. Το περιεχόμενο μιας φιλοσοφημένης ζωής είναι η απαλλαγή από ποικίλους φόβους (φόβο για τα φυσικά φαινόμενα, τον πόνο και τον θάνατο, τους θεούς και τη μεταθανάτια ζωή). Και συνακόλουθα, μια ζωή γαλήνης, ηδονής και ελευθερίας. **Η ήδονή** αποτελεί για τον

¹ Γ. Ζωγραφίδης, Επίκουρος. Ηθική. Η θεραπεία της ψυχής. Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια, εκδ. Ζήτηρος, Θεσσαλονίκη 2009, σελ. 556.

Επίκουρο ύψιστο αγαθό. Αλλά «η **ήδονή δεν είναι τόσο στιγμιαία απόλαυση όσο μια διαρκέστερη ψυχική διάθεση, ικανοποίησης και γαλήνης**».²

Οι άνθρωποι, λέει ο Επίκουρος, έχουμε επιθυμίες, και μάλιστα τόσο πολλές και περίπλοκες που είναι αδύνατο να ικανοποιηθούν. Αλλά αυτό μας προκαλεί θλίψη, ταραχή ή και πόνο. Αν, όμως, διακρίνουμε τις επιθυμίες μας και περιοριστούμε στην ικανοποίηση των αναγκαίων, εκείνων που θα μας εξασφαλίσουν την απουσία πόνου και ταραχής, γινόμαστε ευτυχισμένοι. Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και με τις ηδονές: σημασία έχουν οι πιο μόνιμες από αυτές, είτε αφορούν στο σώμα είτε στην ψυχή (καταστηματαί ήδοναι), αυτές που προκύπτουν από την σταθερή ικανοποίηση των αναγκαίων επιθυμιών. Μια μετρημένη ζωή, λοιπόν, μπορεί, κατά τον Επίκουρο, να εξασφαλίσει στον άνθρωπο την ευτυχία.

B. Το Κείμενο Αναφοράς και η φιλοσοφική ερμηνεία του

Όπως και στον Προτρεπτικό του Αριστοτέλη, κεντρική θέση στο συγκεκριμένο απόσπασμα της προτρεπτικής επιστολής του Επίκουρου έχει το ρηματικό επίθετο **φιλοσοφητέον** (αν το αναλύαμε σε πρόταση, αυτή θα ήταν: «**χρή νέον καὶ γέροντα φιλοσοφεῖν**»): ο Επίκουρος τονίζει ότι η προτροπή του προς τη φιλοσοφία αφορά τόσο τους νέους όσο και τους γέροντες³.

Μήτε νέος τις ὦν μελλέτω φιλοσοφεῖν, μήτε γέρον ὑπάρχων κοπιάτω φιλοσοφῶν· οὔτε γὰρ ἄωρος οὐδείς ἐστίν οὔτε πάρωρος πρὸς τὸ κατὰ ψυχὴν ὑγιαίνειν. Ο Επίκουρος συμβουλεύει τον μαθητή του Μενονέα (και κάθε άνθρωπο) να καταπιαστεί με τη φιλοσοφία. *Για τον Επίκουρο η φιλοσοφία είναι συνυφασμένη με τη μελέτη των φυσικών φαινομένων (φυσιολογία) και την άσκησή της στον ευρύτερο χώρο μιας κοινότητας φίλων (συμφιλοσοφεῖν).* Ο σκοπός της είναι διπλός: **θεραπευτικός**, καθώς απαλλάσσει τον άνθρωπο από τον φόβο για τη φύση, τους θεούς, τον θάνατο και τον πόνο, και **διδασκτικός**, καθώς μαθαίνει τον άνθρωπο να βρίσκει τα όρια του πόνου και της ηδονής.

Ο φιλόσοφος επισημαίνει ότι κάθε ηλικία είναι κατάλληλη για το έργο αυτό. Συγκεκριμένα οι νέοι δεν πρέπει να το αναβάλλουν για το μέλλον και οι μεγαλύτεροι δεν πρέπει να βαριούνται να το κάνουν. Κι αυτό γιατί δεν είναι κανείς ούτε ανώριμος ούτε υπερβολικά ώριμος όταν ασχολείται με την ψυχική του υγεία.

Εύλογα μάλιστα μπορούμε να υποθέσουμε ότι, αναφερόμενος ο Επίκουρος και στα δύο ηλικιακά άκρα, συμπεριλαμβάνει όλους τους ανθρώπους ανεξαρτήτως ηλικίας (και όχι μόνο ηλικίας).

Αν θέλαμε λοιπόν **να ανασυστήσουμε τον συλλογισμό⁴ που υπόκειται** στη σκέψη του Επίκουρου, αυτός θα εμφανιζόταν ως εξής:

- Προκείμενη πρώτη: **Η ψυχική υγεία αφορά τους πάντες, νέους και ηλικιωμένους**
- Προκείμενη δεύτερη και εννοούμενη: **[Η φιλοσοφία εξασφαλίζει την ψυχική υγεία]**
- Συμπέρασμα: **Οι πάντες, νέοι και ηλικιωμένοι, πρέπει να φιλοσοφούν.**

✚ Στην παραίνεση αυτή του Επίκουρου διακρίνουμε μια βασική **αντίθεση από τον Πλάτωνα** που θεωρούσε την ενασχόληση με τη φιλοσοφία ως επιστέγασμα της παιδευτικής πορείας του ανθρώπου που έπρεπε να γίνει – αυστηρά – στην ηλικία από 30 έως 35 ετών από τους φύλακες όταν θα είχαν συμπληρώσει τα δύο προηγούμενα στάδια της εκπαίδευσής τους. Ο Επίκουρος, αντίθετα, υπογραμμίζει ότι δεν υπάρχει χρονικός περιορισμός για την ενασχόληση αυτή γιατί συνδέεται με την ψυχική υγεία που πρέπει να είναι αντικείμενο φροντίδας σε όλη τη ζωή του ανθρώπου. Η παραίνεσή του βασίζεται στην αντιθετική διάκριση **νέος- γέρον** και **άωρος- πάρωρος** και εξηγείται με

²W. Windelband, H. Heimsöth, Εγχειρίδιο Ιστορίας της Φιλοσοφίας, μετ. Ν. Μ. Σκουτερόπουλος, τόμ. Α', εκδ. Μ.Ι.Ε.Σ., Αθήνα 1986, σελ. 193.

³Ασφαλώς ο **Επίκουρος έχει υπόψη του -και διαφοροποιείται από αυτήν- τη θέση του Πλάτωνα** ότι η φιλοσοφία (διαλεκτική) απαιτεί μακρόχρονη προετοιμασία και παιδεία, και ότι επομένως **μόνο σε ώριμη ηλικία μπορεί κάποιος να ασκήσει**. Βλ. Πολιτεία, 540a.

⁴Ο Επίκουρος αποφεύγει να δώσει στον λόγο του αυστηρά συστηματικό χαρακτήρα, να τον φορτώσει με εξειδικευμένους τεχνικούς όρους και πολύπλοκα λογικά σχήματα. Και αυτό επειδή απευθύνεται σε ένα ευρύ κοινό, που μπορεί και να μην έχει συστηματική φιλοσοφική παιδεία. Στο χαρακτηριστικό αυτό της διδασκαλίας του σίγουρα λειτούργησε θετικά –δίπλα ασφαλώς στο ίδιο το περιεχόμενό της– στην ευρεία διάδοση της επικούρειας φιλοσοφίας στον ελληνορωμαϊκό κόσμο, επί πέντε ολόκληρους αιώνες.

τη χρήση του επεξηγηματικού συνδέσμου *γάρ* και την αναλογία της φιλοσοφίας με τη φροντίδα της ψυχής.

- ✚ Η ιδέα ότι η φιλοσοφία φροντίζει την υγεία της ψυχής, όπως η ιατρική για την υγεία του σώματος, συναντάται συχνά, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, στα κείμενα του Επίκουρου. Ενδεικτικά βλ. Έπικουρου προσφώνησις, 54: Οὐ προσποιεῖσθαι δεῖ φιλοσοφεῖν, ἀλλ' ὄντως φιλοσοφεῖν· οὐ γὰρ προσδεόμεθα τοῦ δοκεῖν ὑγιαίνειν, ἀλλὰ τοῦ κατ' ἀλήθειαν ὑγιαίνειν [Ζωγραφίδης: Δεν πρέπει να προσποιούμαστε ότι φιλοσοφούμε αλλά να φιλοσοφούμε πραγματικά. Γιατί δεν έχουμε ανάγκη να φαινόμαστε υγιείς, αλλά να είμαστε στ' αλήθεια υγιείς].

Ὁ δὲ λέγων ἢ μήπω τοῦ φιλοσοφεῖν ὑπάρχειν ὥραν ἢ παρεληλυθέναι τὴν ὥραν, ὁμοίως ἐστὶν τῷ λέγοντι πρὸς εὐδαιμονίαν ἢ μήπω παρεῖναι τὴν ὥραν ἢ μηκέτι εἶναι. Συνεχίζοντας την εξήγησή του για την αναγκαιότητα της φιλοσοφικής ενασχόλησης σε κάθε ηλικία, εισάγει μια αναλογία: αυτός που ισχυρίζεται πως είναι άκαιρη (= πρόωρη ή όψιμη) η φιλοσοφική ενασχόληση μοιάζει με αυτόν που ισχυρίζεται πως είναι άκαιρη η ευτυχία. Κι επειδή προφανώς η ευτυχία είναι ζητούμενο από τον κάθε άνθρωπο ανεξαρτήτως ηλικίας γίνεται φανερό πως ισχύει το ίδιο και για τη φιλοσοφία.

Το αρχικό επιχείρημα λοιπόν αναδιατυπώνεται στη **δεύτερη περίοδο** με **συνώνυμες** εκφράσεις:

ἄωρος = μήπω ὑπάρχειν ὥραν / μήπω παρεῖναι τὴν ὥραν

πάρωρος = παρεληλυθέναι τὴν ὥραν / μηκέτι εἶναι τὴν ὥραν

πρὸς τὸ κατὰ ψυχὴν ὑγιαίνειν = πρὸς εὐδαιμονίαν

- ✚ Ο Επίκουρος δίδασκε τους μαθητές του στον **Κήπο** των Αθηνών, τη φιλοσοφική του σχολή, τρόπους προσέγγισης της ευδαιμονίας μέσω μιας ηδονιστικής πορείας- θεωρώντας την ηδονή πρωτογενές συναίσθημα- με την παρουσία όμως όλων των αρετών (ανδρεία, εγκράτεια, σωφροσύνη κ.ά) Η φιλοσοφία του εκτός των άλλων οδηγούσε στην ορθή διαχείριση των ανθρώπινων επιθυμιών και στην αντιμετώπιση του επιθανάτιου φόβου. *Για τους περισσότερους φιλοσόφους της αρχαιότητας η εὐδαιμονία είναι ο τελικός σκοπός της ανθρώπινης ζωής, η επιδίωξη όλων των ανθρώπων, το απώτατο αγαθό —αλλά δίνουν διαφορετικό περιεχόμενο στην έννοια. Στην επικούρεια φιλοσοφία η εὐδαιμονία έχει κεντρική θέση, αποτελώντας ένα ιδανικό εφικτό σε όλους τους ανθρώπους, ανεξαρτήτως φυλετικής καταγωγής, φύλου, ηλικίας, κοινωνικής θέσης και οικονομικής κατάστασης. **Η ήδονή είναι το κεντρικό περιεχόμενο της ανθρώπινης ευδαιμονίας: τὴν ἡδονὴν ἀρχὴν καὶ τέλος λέγομεν εἶναι τοῦ μακαρίως ζῆν** (Επιστολή στον Μενόικέα, 129). **Συνίσταται στη, μέσα από νηφάλιο στοχασμό, μετρημένη απόλαυση φυσικῶν και πνευματικῶν αγαθῶν, που οδηγεί στην ἀπονία και στην ἀταραξία, την ψυχικὴ γαλήνη.** Ο ευδαίμων άνθρωπος, έχοντας απαλλαγεί από τον πόνο της ζωής αλλά και τον φόβο του θανάτου, παρομοιάζεται με τον θεό.*

Ὡστε φιλοσοφητέον καὶ νέω καὶ γέροντι, τῷ μὲν ὅπως γηράσκων νεάζῃ τοῖς ἀγαθοῖς διὰ τὴν χάριν τῶν γεγονότων, τῷ δὲ ὅπως νέος ἄμα καὶ παλαιὸς ἦ διὰ τὴν ἀφοβίαν τῶν μελλόντων. Ο Επίκουρος εξειδικεύει τη συλλογιστική του επισημαίνοντας τα οφέλη που μπορεί να αποκομίσει ένας νέος ή ένας μεγαλύτερος από τη φιλοσοφική πράξη. Για τον τελευταίο το σημαντικότερο όφελος είναι πως θα παραμένει νέος μέσα στα αγαθά που έχει λόγω της ευγνωμοσύνης που θα νιώθει για όσα έγιναν. Για τον νέο, πάλι, η ενασχόληση με τη φιλοσοφία θα του προσφέρει ωριμότητα σκέψης γιατί θα τον απαλλάξει από τον φόβο για όσα πρόκειται να συμβούν. Η υπέρβαση των ηλικιακών περιορισμών **αισθητοποιείται** με τα οξύμωρα σχήματα «**γηράσκων νεάζῃ**» και «**νέος ἄμα καὶ παλαιὸς ἦ**».

Η σειρά των αναφορών για τον νέο και τον γέρο για κάποιους μελετητές (Β. Μπετσάκος) φαίνεται να αντιστρέφεται **με χιαστό σχήμα**. Αντίθετα, άλλοι (Αμπελάς) υποστηρίζουν ότι δεν υπάρχει χιαστό και πως τα χαρακτηριστικά αποδίδονται με τη σειρά πρώτα στον νέο και μετά στον γέρο. Ωστόσο χρειάζεται να σημειώσουμε- **αναφερόμενοι στη νεανικότητα μέσα στο γήρας και την ωριμότητα μέσα στη νιότη**- ότι καθόλου δεν αποκλείεται ένας άνθρωπος που αδιάλειπτα ασκεί την επικούρεια φιλοσοφία να διέπεται κάθε στιγμή της ζωής του από τα

περιγραφόμενα γνωρίσματα. Η ευγνωμοσύνη για όσα έχει κανείς, η αφοβία, άρα και η αταραξία της ψυχής ποιος θα έλεγε ότι πρέπει να γίνεται σε μία και μόνο ηλικία;

Μελετᾶν οὖν χρὴ τὰ ποιῶντα τὴν εὐδαιμονίαν, εἴπερ παρούσης μὲν αὐτῆς πάντα ἔχομεν, ἀπούσης δὲ πάντα πράττομεν εἰς τὸ ταύτην ἔχειν. Η πρόταση-κατακλιδα της παραγράφου (το δείχνει ο σύνδεσμος οὖν) επικεντρώνεται στον ὁρο-κλειδί του κεντρικού νοήματος: την εὐδαιμονία⁵. Αυτή καταξιώνεται ως απώτατος ανθρώπινος στόχος, διότι είναι ένα ολιστικό κριτήριο για την ανθρώπινη ζωή: η παρουσία της εξασφαλίζει τα πάντα, ενώ η απουσία της μας οδηγεί να πράττουμε τα πάντα, ώστε να την αποκτήσουμε. Είναι ανάγκη λοιπόν ο άνθρωπος να μελετά όσα δημιουργούν την ευδαιμονία. Το ρήμα *μελετᾶ* σημαίνει *φροντίζω για κάτι, δίνω προσοχή σε κάτι, το σπουδάζω. Αντίστοιχα μελέτη σημαίνει φροντίδα, επιμέλεια, άσκηση. Στον πλατωνικό διάλογο Φαίδων (81a) ο Σωκράτης αναφέρεται στη φιλοσοφική δραστηριότητα της ψυχής ως μελέτη θανάτου. Ο Επίκουρος συμβουλεύει τον άνθρωπο να θυμάται και να μελετά διαρκώς τις βασικές αρχές της (επικούρειας) φιλοσοφίας και αναλόγως να διαμορφώνει τη ζωή του. Γίνεται λοιπόν ξεκάθαρο πως η μελέτη της φιλοσοφίας συνδέεται με την κατάκτηση της ευδαιμονίας. Και καθώς η τελευταία είναι το ζητούμενο για τον κάθε άνθρωπο και όλη η ανθρώπινη δράση κινείται με σκοπό την επίτευξη του αγαθού αυτού, είναι προφανές ότι φιλοσοφία γίνεται το όχημα για την ευδαιμονία. **Φιλοσοφία για την ευτυχία, λοιπόν.***

Γ. Επιμέρους σχόλια (πέραν όσων περιλαμβάνονται στον Φάκελο Υλικού)

μήτε μελλέτω, μήτε κοπιᾶτω, φιλοσοφητέον, μελετᾶν χρὴ: Οι φράσεις αυτές έχουν τον έντονο δεοντολογικό χαρακτήρα (προστακτικές, ρημ. επίθετο – τέος, που δηλώνει το δέον, χρὴ +απαρέμφατο)· και ταιριάζουν στο γραμματειακό είδος: λόγος προτρεπτικός/διδασκτική επιστολή.

ῥα (ἄωρος, πάρωρος): στην αρχική της σημασία η λέξη σημαίνει: ορισμένος χρόνος, χρονική περίοδος, εποχή του έτους, μέρος της ημέρας ή του ημερονύκτιου.

Στη συνέχεια, όμως, η λέξη ῥα έφτασε να δηλώνει τον κατάλληλο χρόνο, την κατάλληλη εποχή για κάτι (συνώνυμη της λέξης **καιρός**). Έτσι προέκυψε και η απρόσωπη έκφραση **ῥα ἐστί:** είναι ῥα, ο κατάλληλος καιρός για να γίνει κάτι. Και αντίστοιχα το επίθετο **ῥαῖος** δηλώνει αυτόν που γίνεται την κατάλληλη στιγμή, που βρίσκεται στην ακμή του, τον ώριμο. Στην αττική διάλεκτο η λέξη ῥα δήλωνε και την ώριμη ηλικία, μετά την νεότητα και πριν τα γηρατεία.

Γηράσκων νεάζη, νέος ἄμα καὶ παλαιὸς ᾗ: Με το διπλό αυτό **οξύμωρο**, ο Επίκουρος τονίζει ότι η φιλοσοφία συμβάλλει στην **υπέρβαση**, ως ασήμαντων τελικά, **των ηλικιακών διαφοροποιήσεων**. Κατά προέκταση, **η φιλοσοφία αναιρεί και άλλες διακρίσεις μεταξύ των ανθρώπων**. Και δεν είναι τυχαίο ότι η φιλοσοφική σχολή του Επικούρου, ο Κῆπος, ήταν ανοικτός τόσο στους Αθηναίους όσο και στους άλλους Έλληνες, αλλά και σε γυναίκες, σε δούλους, σε φτωχούς ή και αμόρφωτους ανθρώπους. γεγονότων, μελλόντων.

παρούσης, ἀπούσης: Είναι έντονη η χρονικότητα που αποπνέουν αυτές οι αντιθέσεις (στη διαχρονία η πρώτη, στη συγχρονία η δεύτερη). Ανταναικλούν την κατασταλαγμένη πεποίθηση του Επικούρου ότι η γέννηση και ο θάνατος περικλείουν αυστηρά την ανθρώπινη ζωή· ούτε προϋπαρξη της ψυχής υπάρχει, ούτε μεταθανάτια ζωή (αθανασία της ψυχής).

Βιβλιογραφία

1. Αμπελάς Ι. Π. ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ Ο.Π. Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ
2. Ασημακοπούλου Δώρα, ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ, ΦΑΚΕΛΟΣ ΥΛΙΚΟΥ εκδ. Άλκιμο
3. Μπετσάκος Βασίλειος, Επιμορφωτικό Υλικό για τα Αρχαία Ελληνικά Γ' Λυκείου
4. Μ. Ντότσινα Α.Μ. Πανταζή, Γ. Μπουμέλης ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ, ΦΑΚΕΛΟΣ ΥΛΙΚΟΥ, Ελληνοεκδοτική

⁵Η θεώρηση της εὐδαιμονίας ως απώτατου σκοπού της ανθρώπινης ζωής δεν αποτελεί, βέβαια, πρωτοτυπία του Επικούρου. Βλ. Α. Cohen, ό.π., σελ. 106: «Όλες οι μετασωκρατικές φιλοσοφικές σχολές συμφωνούσαν, τουλάχιστον κατ' αρχήν, στον τελικό σκοπό κάθε θηϊκής θεωρίας: να διατυπώσει και να διασφαλίσει τους ικανούς και αναγκαίους ὁρους για την επίτευξη του φυσικού και τελικού στόχου ή σκοπού (τέλους) της ανθρώπινης ζωής και πράξης: την επίτευξη της ευδαιμονίας. [...] Για να γίνει αυτό, κανένας ανώτερος στόχος ή σκοπός δεν μπορεί να τεθεί ως τέλος της ανθρώπινης δραστηριότητας, εκτός από μια κατάσταση ικανοποίησης ή, ακόμη, μακαιριότητας. Οι αρχαίοι ονόμαζαν αυτήν τη κατάσταση εὐδαιμονία. Επ' αυτού όλοι συμφωνούν. Οι διαφορές εμφανίζονται όταν κανείς προσπαθεί να ορίσει το πραγματικό περιεχόμενό της».